Απόσπασμα από βιβλίο του Ιωάννη Ζήση*

Η διάχυση της *περιβαλλοντικής ηθικής* στον πολιτισμό είναι ένα ζητούμενο της ενσωμάτωσης της ηθικής, της νοοτροπίας και της συμπεριφοράς. Αυτή η διάχυση συμβαίνει στο πλαίσιο που προαναφέραμε ως «κανόνας και συγκίνηση», μέσα από την ευαισθησία και μέσα από τη θέσμιση.

Ένα μέρος της περιβαλλοντικής ηθικής έχει κεφαλοποιηθεί στους θεσμούς, στην ηθική του πολιτισμού, στον πολιτισμό το νομικό, τον πολιτικό και τον επικοινωνιακό για το περιβάλλον. Ένα άλλο μέρος της ηθικής λειτουργεί ως ένας παράγοντας συ-γκίνησης και ευαισθησίας και υποδηλώνει την ανάπτυξη της συ-νειδητότητας καθώς προέρχεται πρωτογενώς από την ατομική συνείδηση και από την μαζική ευαισθησία.

Χαρακτηριστικό, για παράδειγμα, της ανάπτυξης της περιβαλ-λοντικής ηθικής είναι και το γεγονός ότι η περιβαλλοντική ηθική συνδυάζεται με την αντίληψη και την επιλογή της ειρήνης ενάντια στον πόλεμο, την τάση της απαξίωσης της στρατιωτικής τεχνο-λογίας στην συνείδηση του κοινού και γενικότερα τον περιορισμό των φαινομένων βίας και ρατσισμού στις σχέσεις ανθρώπου με άνθρωπο, αλλά και του ανθρώπου προς τη φύση.

Ένα μέρος της περιβαλλοντικής ηθικής συνδέεται με προσω-πικότητες που ανέδειξαν μια ψυχολογική προσέγγιση απέναντι στα έμβια όντα και στη φύση. Ανέδειξαν την ιδιαιτερότητα της επαφής του ανθρώπου και την αξία αυτής της επαφής με τα κα-τοικίδια ή τα άλλα ζώα έτσι που τελικά κατέληξε σ' ένα νομικό πλαίσιο για την κατοχύρωση της αξιοπρέπειας της φύσης και των ζώων.

Όμως υπάρχουν και πιο ειδικοί, θεματικοί ορίζοντες για την ανάπτυξη και τη διάχυση της περιβαλλοντικής ηθικής. Σήμε-ρα μιλάμε για βιοηθική και φυσικά εννοούμε και την ηθική αντίλη-ψη της διαχείρισης των γονιδίων και της βιοτεχνολογίας. Μιλάμε για την ηθική στη σχέση μας με τα δομικά συστατικά της ζωής. Νέοι τομείς δηλαδή ηθικής διαμορφώνονται και αναπτύσσονται.

Μερικοί από αυτούς τους τομείς ηθικής προκύπτουν μέσα από τον επιστημονικό και διεπιστημονικό διάλογο όπως και μέσα από την πολιτική διάσταση των περιβαλλοντικών ζητημάτων. Παραμένει όμως σαν κύριος φορέας, για την ανάπτυξη και τη διάχυση της περιβαλλοντικής ηθικής, η ευαισθητοποίηση και η δημοσιότητα μέσα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και από τις δράσεις και τον ακτιβισμό των οικολογικών οργανώσεων.

Κορυφαία έκφραση αυτής της περιβαλλοντικής ηθικής, που αναπτύσσεται και λειτουργεί διαπαιδαγωγικά απέναντι σε όλους, βρίσκεται στις ακτιβιστικές δράσεις των ανθρώπων που θέλουν να προασπίσουν ακόμα και με τίμημα τη ζωή τους το αγαθό του περιβάλλοντος. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι ο αγωνιστής για τη διάσωση των δασών του Αμαζονίου Τσίκο Μεντέζ, ενός μάρ-τυρα της νέας εποχής, της περιβαλλοντικής ηθικής, ενός άγιου της οικολογίας ο οποίος τελικά δολοφονήθηκε από αυτούς που είχαν αντίθετα και ισχυρά συμφέροντα.

Βλέπουμε δηλαδή πως στο βαθμό που το περιβάλλον ανα-πτύσσεται σαν ένα αναγκαίο αγαθό, γίνεται αντιληπτή η αξία του και η αξιοπρέπεια της φύσης από τον άνθρωπο, στο βαθμό αυτό, υπάρχουν συνειδητοί αγωνιστές που διαθέτουν ακόμα και τη ζωή τους, και όχι μόνο τα χρήματά τους, ή κάποιες από τις δράσεις τους, στο αγαθό του περιβάλλοντος. Υπάρχει δηλαδή μια αγωνι-στική ηθική για το περιβάλλον η οποία δεν πρέπει να υποτιμάται.

Αυτή η αγωνιστική ηθική οδηγεί σε δράσεις που λειτουργούν σαν παράγοντες ευαισθητοποίησης. Εδώ χρειάζεται μια ορθολογικο-ποίηση των επιλογών της δράσης, ώστε αυτές οι δράσεις να μην δυσφημούν την ηθική του αγώνα. Αυτό είναι ένα χρόνιο ζήτημα για όλα τα αγωνιστικά κινήματα των ανθρώπων και της κοινωνίας.

Αυτή η περιβαλλοντική ηθική διαχέεται σε όλες τις εκφάνσεις του πολιτισμού και διαμορφώνει την ουσία και τις δημιουργικές μορφές μέσα στον πολιτισμό. Διαμορφώνει την πολιτιστική έκ-φραση μέσα από συνέδρια, από ατομικές και συλλογικές δημι-ουργίες, από δοκιμιακές και εικαστικές προσεγγίσεις. Δηλαδή *η περιβαλλοντική ηθική διαχέεται διαμορφωτικά στο πλήθος της ανθρώπινης δημιουργίας και την αναδομεί ολιστικά.* Αναδομεί τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, τον χαρακτήρα της κοινωνίας και τις σχέσεις του ανθρώπου και της κοινωνίας με τη μηχανή και τη φύση. Μέσα στην περιβαλλοντική ηθική δεν υπάρχουν αυτές μόνο οι θετικές προσεγγίσεις.

Ο φουτουρισμός έθεσε ως κίνημα, στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου, τις βάσεις για μια λατρεία των μηχα-νών, της ταχύτητας και της βίας. Ήταν ο άγριος φουτουρισμός γιατί σίγουρα υπάρχει και ο ήπιος ή ο εναλλακτικός φουτουρι-σμός που καλλιεργείται μέσα από τον οικορομαντισμό και από την εφαρμογή φιλικών προς το περιβάλλον τεχνολογιών.

Ο *φουτουρισμός* εισέβαλλε και διαμόρφωσε μια αρνητική περι-βαλλοντική ηθική σε πολλά σημεία. Διαμόρφωσε αυτή την ηθική του κιτς και του γκροτέσκο για την περιβαλλοντική

αισθητική και τα περιβαλλοντικά ζητήματα και κατέλυσε τις αντιστάσεις απέ-ναντι στην βιομηχανική ωμότητα και βαρβαρότητα του ανθρώ-που και της οικονομικής ανάπτυξης. Εξάλλου δεν είναι τυχαία η στράτευση του Φίλιπο Τομμάσο Μαρινέττι για τον φασισμό και τον Μουσολίνι. Ένας ανάλογος αβυσσαλέος και οικολογικά και κοινωνικά ανεύθυνος φουτουρισμός «καλλιεργείται» για παρά-δειγμα από αυτούς που στρατεύονται στην προώθηση των τε-χνητά γενετικά τροποποιημένων.

Έτσι λοιπόν όταν χρησιμοποιούμε την έννοια της ηθικής πρέ-πει να μπορούμε να την χρησιμοποιούμε και να την κατανοούμε σε όλη την κλίμακα των θετικών και αρνητικών τιμών της. Πρέπει να μπορούμε να την αντικειμενοποιήσουμε ποιοτικά και ποσοτικά με δείκτες και κριτήρια ώστε να την χρησιμοποιήσουμε εργαλει-ακά για την άσκηση μιας εποικοδομητικής πολιτικής και για την ανάκτησή της, όπου αυτή ακριβώς επιβάλλεται.

Ο άνθρωπος ανακτάει τη θετική αξία του περιβάλλοντος και αυτό έχει μια θετική προστιθέμενη αξία για τη οικοσυνείδηση του ανθρώπου και την οικοηθική του.

Σημεία διάχυσης της περιβαλλοντικής ηθικής υπάρχουν σε αδρανή κατάσταση και μέσα στις θρησκευτικές παραδοχές. Χαρακτηριστική είναι η διήγηση της Χριστουγεννιάτικης Φάτνης όπου βλέπουμε την εγγύτητα του θείου με το φυσικό, με την ζω-ικότητα και με τη φύση, ή ακόμα χαρακτηριστικές είναι οι πα-ραδόσεις των Αράβων για τις οάσεις, τον σεβασμό της αξίας ενός συγκε-κριμένου δέντρου, μιας συγκεκριμέ-νης πηγής νερού κτλ.

Ένα μεγάλο μέρος της ηθικής έχει δημιουργηθεί μέσα από την ανά-γκη του ανθρώπου και στη συνέχεια επενδύθηκε με τις εκλογικεύσεις και τις εξιδανικεύσεις, τις υπερβατικές ή τις λειτουργικές.

Ο άνθρωπος μέσα από αυτή την δι-απίστωση της ανάγκης στον 20ο και 21ο αιώνα, *ανέκτησ ε ή ανέπτυξε την περιβαλλοντική ηθική και έφερε στηνεπιφάνεια εσωτερικές συ-γκρούσεις, συγκρούσεις ηθι-κές, συγκρούσεις επιλογής.*

Ο όρος για τη διάχυση της περιβαλλοντικής ηθικής είναι η δημοκρατική διαδικασία. Η ποιότητα αυτής της δημοκρα-τικής διαδικασίας εξαρτάται από την παιδεία και την ευαι-σθητοποίηση, την διακυβέρ-νηση της γνώσης και της δη-μοσιότητας για το περιβάλλον. Εδώ βλέπουμε ότι σημαντικό και κυρίαρχο ρόλο, για τη διά-χυση της περιβαλλοντικής ηθι-κής στον πολιτισμό, παίζουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και οι λειτουργοί τους.

Για αυτή την καλύτερη ώσμωση των μέσων μαζικής ενημέρωσης με την περιβαλ-λοντική ηθική, καταλυτικό ρόλο, παίζουν οι δημόσιες σχέσεις του οικολογικού κινή-ματος, των ευαισθητοποιημέ-νων περιβαλλοντικά πολιτών και των διανοουμένων γύρω από τα ζητήματα του περιβάλ-λοντος και της περιβαλλοντι-κής ηθικής.

Είναι φανερό ότι η διάχυση θα αποκτήσει καλύτερα απο-τελέσματα μέσα από τη συναί-νεση και το σχήμα του διαλόγου το οποίο οδηγεί στη συναίνεση.

Από την αρχαιότητα υπάρχει ένα σχήμα διαλόγου δημοκρατικό, το λεγόμενο *αμφικτυονικό σχήμα* το οποίο λειτούργησε καταλυτικά στην ανάπτυξη των θεσμών και των πολιτικών και το οποίο σήμερα είναι επίκαιρο καθώς η διεθνής κοινότητα στη Συνάντηση του Ρίο αναγνώρισε

Μεγάλες Κύριες Ομάδες, που μπορούν να συμμετέ-χουν και που έχουν ρόλο και δυναμική συμμετοχής στο ζήτημα της προστασίας του περιβάλλοντος και της βιώσιμης ανάπτυξης.

Έτσι λοιπόν χρειάστηκε και υπάρχει μια ηθική για τον διάλο-γο για το περιβάλλον, παράλληλα με την ηθική της θέσης για τα ζητήματα του περιβάλλοντος και της προστασίας του. Εδώ βλέπουμε ότι συγκλίνει η δημοκρατική ηθική, το ήθος της δημο-κρατικής πολιτικής διαδικασίας με το ήθος των περιβαλλοντικών θέσεων. Στο βαθμό που αυτά τα δυο μπορούν να συγκλίνουν θα έχουμε τη μεγαλύτερη διάχυση και ενσωμάτωση της περιβαλλο-ντικής ηθικής στις άλλες όψεις της ηθικής, στις άλλες όψεις του ανθρώπινου και του κοινωνικού ήθους.

*Το ήθο*ς *απέναντι στο περιβάλλον είναι μέτρο του ίδιου του πολιτισμού* και καθώς ο πολιτισμός, η ανθρωπότητα και ο άν-θρωπος συνειδητοποιούν αυτό το πράγμα αναπτύσσουν μια πιο ενεργητική προσέγγιση στη διεύρυνση και στην ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής ηθικής στο ήθος του πολιτισμού.

Το εμπειρικό μέρος στις συνήθειές μας για το περιβάλλον δια-μορφώνεται μέσα στις συνθήκες της πόλης, στις συνθήκες αμοι-βαιότητάς μας, στον τόπο που ζούμε, στον βιότοπο της πόλης, στη γειτονιά, στις συνθήκες εργασίας μας κτλ. Αυτή η εντύπωσή μας και η πρωτογενής ανάπτυξη της περιβαλλοντικής ηθικής παίζει καθοριστικό ρόλο στην ηθική συγκρότησή μας. Λειτουργεί σαν ένα μοντέλο, σαν μια προτυποποίηση για την προσωπικότη-τά μας και για το ήθος της. Έτσι λοιπόν η έννοια και το ήθος του περιβάλλοντος αποτελούν δομικό συστατικό της έννοιας και του ήθους του πολιτισμού.

Εδώ θα σημειώσουμε μια παγίδα στην ανάπτυξη και στη διάχυ-ση της περιβαλλοντικής ηθικής. Η περιβαλλοντική ηθική στο βαθ-μό που αποκτάει μια θετική επικοινωνιακή αξία, λειτουργεί και ως ένα πεδίο δημοσίων σχέσεων. Αποτελεί ένα πεδίο στο οποίο μπορούν να κινηθούν, για λόγους διαφορετικούς από τους ηθι-κούς όρους για το περιβάλλον, διάφοροι φορείς συμφερόντων. Χορηγοί, προσωπικότητες και κοινωνικές ομάδες, λόγω του ότι το περιβάλλον πλέον «πουλάει» έμμεσα στη μόδα, κάνουν το οι-κολογικό σιγά-σιγά να παύει να θεωρείται γραφικό και να απαξι-ώνεται ως μια προσέγγιση και άποψη, το χρησιμοποιούν όμως και υποκριτικά ως «καλή εικόνα και θέαμα».

Έχουμε να κάνουμε με την ανάγκη να απαλλαγούμε από ένα θέα-τρο γύρω από το θέμα του περιβάλλοντος και της περιβαλλοντικής ηθικής. Παράλληλα πρέπει να υπερβούμε τις υπερβολές και τον ναρκισσισμό των προσώπων που επενδύουν προσωπικές απόψεις στο περιβάλλον και αναπτύσσουν ένα οικολαϊκισμό, ή και σε ορισμέ-νες περιπτώσεις αναζητούν έναν οικοφασισμό. Προσπαθούν να μο-ντελοποιήσουν την κάλυψη του ελλείμματος της περιβαλλοντικής πολιτικής με μοντέλα ολοκληρωτισμού με μια βίαιη και ανισόρροπη άποψη, αναζητούν προοπτικές χωρίς διέξοδο και πράξη.

Η διαλεκτική της πράξης πρέπει να είναι ένα ακέραιο μέρος της περιβαλλοντικής ηθικής και έτσι όταν επιδιώκουμε την διά-χυση της περιβαλλοντικής ηθικής πρέπει να την επιδιώκουμε με όρους συμφωνίας των μέσων και του σκοπού της. Η ρητορεία, η ροπή της ανάπτυξης της περιβαλλοντικής ωραιολογίας, οι υπερ-βολές χωρίς αίσθηση αναλογίας και μέτρου αυτογνωσίας αποτε-λούν υπονομευτές της περιβαλλοντικής ηθικής, έστω και αν οδη-γούν σε προπαγάνδιση κάποιων αποσπασματικών πλευρών της περιβαλλοντικής ηθικής. Η περιβαλλοντική ηθική είναι ολιστική και ως τέτοια πρέπει να διαχύνεται με εγγύτητα, με επικουρική δυναμική στην πράξη, με ορθό λόγο και ορθή μέθοδο.

Στην επιχειρηματική ηθική το ήθος των παραγόντων της οικονο-μίας απέναντι στο περιβάλλον πρέπει να κρίνεται όχι μόνο με την ανάπτυξη ενός χορηγικού πνεύματος, που δηλώνει βέβαια ένα νέο κοινωνικό ήθος γύρω από το περιβάλλον, αλλά ταυτόχρονα με τη συνέπεια αυτής καθ' εαυτής της επιχειρηματικής δράσης.

Το ίδιο πρέπει να ισχύει και για το πολιτικό επιχειρείν απέναντι στο περιβάλλον και στην πολι-τική κεφαλαιοποίηση της περι-βαλλοντικής ηθικής. Ταυτόχρο-να τα διαχειριστικά εμπόδια για την πρόοδο της περιβαλλοντι-κής ηθικής είναι πραγματικά και δεν συνεισφέρει στην αντι-μετώπισή τους η υπερβολική ηθικιστική επίκριση.

Η περιβαλλοντική ηθική δεν πρέπει να προσφέρεται για σημαίες και λύσεις ευκολίας. Είναι ένα πεδίο ηθικής του μέλλο-ντος, ένα πεδίο πιλότος της ηθικής καινοτομίας. Η διάχυση αυτού του πεδίου έχει τις δυσχέρειες ενός εγχειρήματος πρωτοπορίας και πρακτικότητας. Περιβαλλοντική ηθική σημαίνει και παραπέμπει σε καλές πολιτικές και καλές πρακτικές για το περιβάλλον, σε δε-σμεύσεις με συνέπεια, διαφάνεια και διάλογο, με όρους αμοιβαι-ότητας και συλλογικότητας. Έτσι η διάχυση της περιβαλλοντικής ηθικής θα ολοκληρωθεί και στους άλλους τομείς οδηγώντας σε αλληλεπιδράσεις που θα έχουν ένα θετικό υπόλοιπο για κάθε το-μέα της ανθρώπινης ζωής και του πολιτισμού.

Το δίχως άλλο η περιβαλλοντική ηθική τεκμηριώνεται τόσο από το προσωπικό ήθος απέναντι στο περιβάλλον που συναντούμε σε προσωπικότητες, σε γίγαντες του ανθρωπισμού όπως ο Άλμπερτ Σβάιτσερ, όσο και σε συλλογικές νοοτροπίες, συμπεριφορές και θεσμικές κατακτήσεις που έχουν μια κανονιστική δυναμική και που συμπληρώνουν τη συγκινησιακή έμπνευση που μπορούν να δώσουν τα προσωπικά παραδείγματα, τα παραδείγματα ανθρώ-πων όπως ο Λέων Τολστόι, που διακήρυξαν την αβλάβεια προς κάθε τι, σαν αξία και μέτρο ενός εσωτερικού πολιτισμού. Το μέτρο επίτευξης αυτού του εσωτερικού πολιτισμού, σαν μέτρο και της περιβαλ-λοντικής ηθικής μας, βρίσκε-ται στη διάχυση της ηθικής αυτής στην πράξη, στις επι-λογές που συνδέονται με την καθημερινή

μας πρακτική απέναντι στην ενέργεια, στην βιοποικιλότητα, την ποιότητα και την προστασία του περι-βάλλοντος, απέναντι σε κάθε φυσικό πόρο και οντότητα, απέναντι στους όρους του ανθρωπογενούς και του φυ-σικού συστήματος.

Αυτή η περιβαλλοντική ηθι-κή λειτουργεί σαν μια οικο-νομία κλίμακας, δηλαδή σαν ένα πεδίο που ελαχιστοποιεί το κόστος για την ανάπτυξη μιας καλής περιβαλλοντικής πρακτικής.

Δεν υπάρχει καλύτερο πε-δίο για τη διάχυση της περι-βαλλοντικής πολιτικής από την καθημερινή εμπέδωση των συνταγών της αβλάβειας απέναντι στη διαχείριση του περι-βάλλοντος, καθημερινά και πρακτικά.

Απόσπασμα από το βιβλίο του Ιωάννη Ζήση "Πράσινη Καμπή - Β' Τόμος, Πράσινος-Οικολογικός Πολιτισμός, Περιβάλλον και Πολιτισμός"